

Spomini

Jože Šturm
Marjan Gortnar
Ivan Jelenc
Jana Kelc

Jože Šturm, Marjan Gortnar

Tragični dogodek, ki se je zgodil na veliki petek, 23. aprila 1943, v gorenjem koncu Železnikov

Podpisani Marjan Gortnar, stanujoč v Škofji Loki - Podlubnik, sem se rodil v maju 1947 staršema mami Frančiški in očetu Blažu. Moj rojstni kraj so Železniki, točneje zaselek Škovine. Rojstni hiši smo včasih rekli "kaplanija", danes pa je tam otroški Antonov vrtec.

Očeta je zelo zanimala pretekla in polpretekla zgodovina Železnikov, saj je bil tudi med ustanovitelji muzejskega društva. Po njegovi smrti leta 1980 sem med njegovim arhivskim gradivom našel tudi sledečo žalostno pripoved. Dogodek je opisala domačinka Ramovš Tonika, ki je bila nekdaj kustosinja muzeja v Železnikih. O tej tragediji sem se nekoč pogovarjal s hčerko omenjenega Joška v Grapi (Pegam Jože), gospo Zoro Krek. Povedala mi je, da je bil oče odpeljan v taborišče "Eboli" pri Neaplju, domov pa se je vrnil 1. maja 1947. Pripomnila je, da je bilo snidenje veselo in ganljivo, saj od sreče ni manjkalo solza. Očeta je domov z avtobusom pripeljal šofer Miha Vrhunc, p. d. Glavanov Miha, ki se ga starejši domačini verjetno še spominjate.

Dogodek je po spominu in pripovedovanju mame Frančiške Šturm, ki je umrla leta 2000, opisal sin Jože Šturm. "Stanovali smo v Jurjovi hiši, približno 80 metrov jugovzhodno od plavža. Tragični dogodek se je odvijal v Lenartovi hiši, ki je okoli 100 metrov zračne linije oddaljena od naše hiše. Od začetka 2. svetovne vojne v aprilu 1941 pa vse do odhoda Nemcev iz Železnikov v novembru 1944 je bila v centru Železnikov stacionirana močna orožniška posadka. Vsakodnevno so patrolirali po Železnikih in okolici ter poizvedovali po partizanih

(imenovali so jih banditi). V zimskem času in pomladi, ko na drevju še ni bilo listja, so v Gorenjem koncu v hribu nad Poverbno hišo osnovali opazovalnico, od koder so imeli dober pregled nad celim Kovaškim vrhom. Vse kaže na to, da partizani za to opazovalnico niso vedeli in so se preveč svobodno gibali po Kovaškem vrhu.

Na veliki petek, 23. aprila 1943, so se trije partizani - domačini: Miro Klopčič, Jože Kristan in Janko Vrhunc, p. d. Lencov Janko, sredi dneva spuščali s Kovaškega vrha proti reki Sori v bližini Skalovca. Kaj jih je gnalo domov, lahko le ugibamo. Morda velikonočni prazniki ali pa želja po velikonočnih dobrotah. Nemci so jih opazovali in ko so v Skalovcu prečkali reko Soro, so krenili v akcijo. V Gorenjem koncu je nastal silovit alarm in Nemci so začeli z vso brutalnostjo obkoljevati okolico, kamor so pribežali partizani. Ti so se po prečkanju reke Sore in bajerja, ki je z vodo napajal Dermotovo elektrarno, znašli na področju z imenom 'Medvigence'.

Medvigence je področje, kjer so se v času železarstva nahajali vigenci in je bilo v času 2. svetovne vojne omejeno z vseh strani. Na zahodni strani proti plavžu sta področje omejevali Jurjova in Bohincova hiša. Slednje ni več. Na severu je področje mejilo na Kucovo kmetijo, včasih je bila to Boncljeva posest. Na meji s Kucovo kmetijo je bilo skladišče, ločeno z dvometrsko gaso od Judove hiše in edini dohod do Medvigencov. Od skladišča je potekal dva metra visok zid v dolžini približno 35 metrov. Na koncu se je združil s Kucovo štalo, tako da sta bila Kucova kmetija in Medvigence popolnoma ločeni z

Ramovi Tonika

Veliki pretek l. 1943
23.4.

Vsončnem jutru velikega pretha
venermirila je troy novica jidka:
Da žotka v Gropi ^{PEČAN-A}
gestapovci so odprejali
ga tepli, kakor snop
in ga po tleh vahali
sakterajoc naj pove
kje se Partizani so skrivali.
Ker je bil molčoc
so ga v toko odprejali. LEVIŠEK
Potim so zē ob 2 h popoldne
policijsko ura razglasili
in forjni konoc železnikov
na goste castraili.
Nato basackih strelor pok
in prasket goroc hiš.

1. dec 1943 V. Lemp
1943

Prejehali so Klopčič Mišta
organih las in rožanik rok,
ki mu v obrač je avmel porog.
Ko vojeki so odšli
so iz pogoriscā potegnili
kup organih kosti
in mira presenega
ostonek. toraristā m ladostnega
Kristan žočta.

Zapis Tonike Ramovš o tragičnem dogodku.

zidovjem. Kucova štala pa je na vzhodu že mejila z Lenartovim vrtom na severni strani Medvigencov. Meja je nato na severni strani potekala vzdolž Lenartovega vrta in se vzhodno končala s Ferjanovim vrtom. Na vzhodu je meja potekala vzdolž Ferjanovega vrta in se končala na jugu ob bajerju. Na jugu so bili Medvigenci omejeni z bajerjem, ki je en meter stran od Bohincove hiše potekal vse do Skalovca v dolžini kakih 150 metrov in predstavljal vodno bariero tega območja. Na območju Medvigencov sta bila na južni strani dva magazina v lasti Bohincovega Rafelna, približno 10 metrov od bajerja. Danes sta tu stanovanjski hiši.

Na območju Medvigencov so se partizani sredi belega dne na veliki petek leta 1943 znašli v neizhodni situaciji. V naglici so slučajno naleteli na Bohincovega Rafelna in ga zaprosili za nasvet, kam naj se skrijejo. Žal je bilo to nemogoče in odločale so sekunde. Spoznali so, da ni druge možnosti, kot da se vsak rešuje po svojih močeh in iznajdljivosti. Komaj so zapustili področje Medvigencov, že so Nemci brutalno vdrli v Judovo hišo in z obeh oken na vzhodni strani nastavili mitraljeza v smeri Medvigencov. Na zahodu je bil tako prehod zaprt, na jugu pa bajer in reka Sora nista omogočala pobega. Partizani so se usmerili na edino možnost za pobeg, in sicer na sever in vzhod. Klopčič Miro in Kristan Jože

sta se na severu preko Lenartovega vrta skrila v Lenartovo hišo, Lencov Janko pa je vzhodno prečkal Ferjanov vrt in se skrila pod podom na kegljišču pri Meru. Kot mlad fant je Janko na kegljišču pri Meru postavljale kegle in je to skrivališče poznal, kar mu je rešilo življenje.

Misleč, da so se vsi partizani zatekli v Lenartovo hišo, so jo Nemci obkolili in zažgali. Ko so videli, da ogenj ni dosegel svojega namen, so vdrli v hišo in v njej našli mrtvega Jožeta Kristana (gotovo se je sam ustrelil). Miro Klopčič pa se je skrila v dimnik, vendar so ga izsledili in močno opečnega potegnili na plano. Zvezanih rok so ga gnali v štab v center Železnikov. Po pripovedovanju ljudi, ki so opazovali tragični dogodek, se je Miro kljub bolečinam držal zelo hrabro in kljubovalno. Iz Železnikov so ga odpeljali v zapor v Begunje na Gorenjskem in ga z ostalimi talci 14. julija 1943 ustrelili v Dolenji vasi.

Opisani tragični dogodek na veliki petek, 23. aprila 1943, je bil resnično Veliki petek (tako krut kot Kristusovo trpljenje) za starše in sorodnike preminulih, za vse, ki so poznali mlade partizane in nepozabni pretres za vse Železnike. Kristan Jože in Klopčič Miro sta bila rojena leta 1922. Prvi je bil po poklicu usnjak, drugi pa gradbeni delavec.

Naj bo opis tega dogodka droben kamenček v mozaiku polpretekle zgodovine Železnikov.

Ivan Jelenc

Moja furmanska kariera

V moji furmanski karieri, ki je trajala dobra tri leta, sem doživel veliko zanimivih dogodkov. O njih bi lahko napisal kar debelo knjigo. Sam pri sebi pa premišljam, koliko bi imeli povedati šele tisti, ki so furali petdeset let in več.

Opisal bom samo en primer iz zimskega časa med letoma 1945 in 1946, ki se mi je močno vtisnil v spomin in bi se lahko končal tragično.

Ko smo bili pozimi 1942 izgnani iz požganih Dražgoš, bilo mi je trinajst let, sem šel na manjšo kmetijo na Češnjico, kjer sem poleg pastirskega dela opravljal tudi vsa kmečka opravila. Tam so imeli tudi trgovino in gostilno. Za njuno delovanje so potrebovali veliko prevozov iz Škofje Loke, ki jih je opravljal lastnikov sin. Ko je ta leta 1943 odšel v partizane, so ti prevozi padli na moja ramena. Leta 1944 se je število prevozov zelo povečalo, tako da mi je na pomoč velikokrat priskočil Stane Porenta z Lenartovim konjem. Gospodarska komisija je zbirala živila za partizane na območju Škofje Loke vse do Srednjih Bitenj. Vsa zbrana živila so bila namenjena partizanskim enotam, bolnišnicam, delavnicam, kurirskim postajam in raznim odborom na območju Ojstrega Vrha, Martinj Vrha, Davče, Podlonka in Jelovice. Te prevoze sem opravljal tako dolgo, dokler mi v Selcih domobranci niso zalepili konja z vozom, na katerem sem imel naložene vreče moke, krompirja in fižola, mene pa zaprli. Med domobranci je bilo veliko bivših partizanov, ki so me dobro poznali in vedeli, komu so bila vsa ta živila namenjena.

Po drugi svetovni vojni so bile vse kmetije izropane in opustošene, tako z ene kot druge strani, tako da delovne živine na kmetijah skoraj ni bilo. Da bi se stanje izboljšalo, so krajevni odbori pritiskali na vojsko, naj jim odstopi nekaj konj. V zelo

kratkem času je na krajevni urad prišlo obvestilo, da se je v Kočevju razpustila hercegovska brigada in da lahko dobimo nekaj konj. Krajevni urad je nemudoma določil pet krajanov, med katerimi sem bil tudi sam, da smo z vlakom odpotovali v Kočevje po konje. Vsak izmed nas je prejel po šest konj. Še isti dan smo, vsak s svojimi konji, odšli na pot proti Ribnici, Turjaku, skozi Vič in Ljubljano proti Škofji Loki. Hodili smo neprekinjeno celo noč in ves naslednji dan, s krajšim počitkom blizu Turjaka. Za pot smo porabili skoraj 24 ur. V Škofjo Loko smo prišli, tako konji kot mi vozniki, povsem izčrpani in utrujeni. V Škofji Loki smo imeli prvi daljši počitek. Ko smo pot nadaljevali proti Selški dolini, se je že znočilo. Pozno zvečer smo prispeli na Češnjico, kjer sem svoje konje oddal v Johanov hlev, jih nakrmil in napojil. Po navodilih Jožeta Nastrana, ki nas je spremljal in vodil celo pot, so nato te konje v nekaj dneh razporedili po okoliških kmetijah. Tako je tudi gospodar, pri katerem sem delal, dobil enega izmed teh konj.

Jeseni leta 1945 sem se prijavil za izobraževanje na Češkem. Prejel sem odgovor, da me bodo obvestili o datumu odhoda. Jeseni, ko je zapadlo že nekaj snega, sva se z gospodarjem dogovorila, da do mojega odhoda na Češko prevzamem prevoz 70 m³ lesa z Grčarice za sodarsko zadrugo na Češnjici, pri tem pa mi bo pomagal leto dni mlajši brat. Ko je zapadlo dosti snega, sva začela voziti les z Grčarice mimo Novaka do Češnjice. Pot je bila dolga približno od 10 do 12 km. Od Novaka do Češnjice so posamezni odseki zelo strmi, zato sem moral dajati na posmojkah po "dva rajsa" (dve zavori). S tem sem zmanjšal hitrost vožnje.

Moja kobilica pa je imela eno veliko napako. Ko je bila spočita, se je rada "šetla" (uprla), tako

da včasih ni hotela potegniti voza. Zato sem v teh primerih moral uporabiti bolj grobe prijeme, da je njena trma le popustila.

Ker so se bližali prazniki, sva nekaj dni ostala doma, da se malce odpočijeva. Tudi konjem počitek ni škodoval. Vendar sva se z bratom, takoj po praznikih, ponovno odpravila po les, kolikor ga je sploh še ostalo v gozdu. Hotela sva ga čim prej zvoziti v dolino, kajti odjuga je hitro pobirala sneg. Ko sva prispela do Grčarice, sva najprej naložila "moje posmojke" (moj voz). Da sva lahko naložila še bratove posmojke, je morala moja kobilica potegniti svoj voz nekaj metrov naprej. Ko je bil naložen še bratov voz, sva pospravila orodje, da bi lahko odpeljala les v dolino. Stopil sem k vozu, zasadil cepin v vrhnji hlod in stopil do kobilice, ki me je medtem ves čas mirno čakala. Na prvo povelje "hi" ni bilo nobenega odziva. Zato sem to ponovil še enkrat z malce povišanim tonom, kar pa tudi ni nič pomagalo. Ko pa sem poskusil z bolj rezkim poveljem "hi" od zadaj, je kobilica začela skakati in brcati z zadnjimi nogami,

da sem se zbal, da mi bo polomila ojnice. Ko je pristopil brat, je samo nemočno opazoval dogajanje. Ko sem to metodo ponovil še enkrat, je kobilčina trma popustila. Sunkovito je potegnila naložen voz, v galopu preletela ravnino in se spustila po "gabeli" (drči) proti Novakovi kmetiji. Tu se ni ustavila in jo je jadrno ucvrla proti Češnjici, brez "rajsov" (zavor), ki sem jih običajno, vsaj dva, uporabil na bolj strmih predelih.

Vso pot sem tekel za njo in pogledoval, kje se bo ustavila, saj sem se bal, da jo bom našel vso polomljeno, prevrnjeno in poškodovano. V takem premišljevanju sem pritekel do kraja Kovnik na Češnjici, kjer me je kobilica čakala nepoškodovana in z naloženim vozom, kot da se ni nič zgodilo.

Bil sem presrečen in vesel, da se je vse skupaj srečno končalo. Trdno sem prepričan, da se ta maraton, če bi ga še stokrat ponovil ne končal s takim izidom.

Kovnik je danes pozidan. Naselje s hišami je popolnoma spremenilo podobo tistega časa.

Ivan Jelenc

Nepozabni spomini

Ko se v mislih vrnem nazaj v leto 1957, se spominim, da smo lovci večinoma lovili le ob nedeljah in praznikih. Če si takrat vzel dopust in šel na lov med tednom, so te imeli za lenuha in postopača, ki se mu ne ljubi delati. Dandanes ljudje drugače gledajo na lov kot na primer pred 65 leti. Poskušal bom opisati dogodek, ki se mi je zgodil v tistem času.

V decembru 1957 sem delal v podjetju z lastno hidroelektrarno, ki smo jo delavci, z udarniškim delom, zgradili sami. Podjetje je bilo glede oskrbe z elektriko povsem odvisno samo od te elektrarne. Ko sem nekega dne v začetku decembra omenjene-

ga leta prišel na delo, je bilo vse tiho in temačno. Opazil sem nekaj skupin delavcev, ki so se med seboj pomenkovali in čakali na direktorja podjetja. Ko je prišel, nam je pojasnil, da je prišlo do hujše okvare pogonskega jermena, in sicer med turbino in dinamom. Predlagal nam je, da si vzamemo dan dopusta, ker morajo pogonski jermen zalepiti, lepilo pa se suši najmanj osem ur.

Ko smo zapuščali podjetje, se je pričelo ravno dani. Misli, ki so me preletavale, so se vrtele okrog tega, kako kar najbolje izkoristiti dela prosti dan. Hitro sem se odločil, da grem na Dražgoško goro

pogledat za gamsi in če je prsk še prisoten. V tistih časih so bili tropi gamsov še precej številčni, glede na njihov življenjski prostor. Vremenski pogoji za zalaz v gori so bili precej ugodni. Le ena misel me je glodala in mi ni dala miru, in sicer kako bi neopažen prišel iz Železnikov do Dražgoške gore, da ne bi v očeh ljudi izpadel kot postopač. Žal je takrat glede lova prevladovalo takšno mišljenje. Če pa sem že šel na lov med tednom, sem odšel od doma zgodaj zjutraj in se vračal pozno zvečer, ko je bila že tema. Tisti dan sem se v lepem in hladnem jutru s tesnobnim občutkom bližal vasi, ki bi jo najraje v širokem loku obšel, da le ne bi srečal vaščanov in sprožal opravljanja. Vseeno sem se odločil, da grem skozi vas in če bom koga srečal, se bom že domislil kakšen priročen izgovor, da opravičim svoj odhod na lov.

Tako je nanoslo, da sem že pri prvi hiši srečal mlado gospodinjo, ki me je zvedavo vprašala, kam me vodi pot ob tej zgodnji uri. Kljub predhodni pripravi sem bil malce presenečen nad vprašanjem. Mrzlično sem iskal primeren odgovor. Tako sem kar sam od sebe, brez premisleka, presenečeno izustil, da se je na Jelovici pojavil medved, ki ogroža ljudi in imamo lovci nalogo, da ga izsledimo in preprečimo najhujše. Na hitro sem se poslovil in odhitel naprej, ne da bi se zavedal, kakšne bodo posledice te lahkomiselniz izjave. V tistih časih je bilo na Jelovici veliko furmanov, ki so prevažali les in so na Jelovici nemalokrat tudi prenočevali. Med temi prevozniki pa je bil tisti dan na Jelovici tudi njen mož in nekaj

sosedov. Ko je dopoldan mlada gospodinja odšla v trgovino na Češnjico, ki je bila poleg avtobusne postaje, je na postaji opazila lovca Filipa Gartnerja. Ta je čakal na avtobus, da ga popelje do Ljubljane, kjer je imel opravke. Takoj je pristopila do njega in mu sporočila kar je izvedela od mene, s pripombo, če so tudi furmani ogroženi zaradi kosmatinca. Filip seveda ni šel v Ljubljano, ampak je o medvedu takoj obvestil nekaj lovcev, odšel domov po puško in kar se da hitro krenil poizvedovat v Dražgoše, da se sam prepriča o nastali situaciji. Vsa njegova poizvedovanja niso obrodila nobenih sadov. Nihče namreč ni nič vedel o kakšnem medvedu.

Zvečer, ko sem se vračal nazaj z Dražgoške gore, pa sem se šele zavedal, koliko neprijetnosti sem povzročil s takšno nepremišljeno izjavo. Zato se še enkrat opravičujem vsem prizadetim, ki so bili udeleženi pri tem neljubem dogodku.

Največje presenečenje pa je bilo prvo ponovno srečanje s Filipom po tem dogodku. Z njegove strani sem pričakoval ploho besed zaradi mojega nepremišljenega dejanja. Vendar pa je bil moj strah odveč. Filip me je sprejel s svojim širokim nasmehom in dobro voljo, kot da sem mu napravil dobro delo.

Tudi z mlado gospodinjo sva ostala vsa ta leta dobra prijatelja. Večkrat sem jo obiskal, še posebej vsako leto ob njenem rojstnem dnevu. Vedno me je prisrčno sprejela, pogostila in mi ob slovesu podarila vrečko suhih krhljev, ki jih je skrbno sušila.

Jana Kelc

Skrij se, tvoja mama gre!

Odraščati na vasi, ne tako dolgo nazaj, se zdi tako oddaljeno, drugačno, na momente skoraj adrenalinsko, bi danes rekli. Otroci smo se skupaj igrali, prepirali, topli in se znali spet pobotati. Tudi krvave praske in rane niso bile nič posebnega. Če si prišel domov potolčen in tožil, kdo te je natepel, si običajno slišal: "Kaj se pa potepaš. Če bi bil doma, se ti to ne bi zgodilo". In Bog ne daj, da si prišel raztrgan. Koža se bo že zacelila. Kaj pa obleka, ki je ni bilo na pretek? Eno obleko smo imeli za čez teden, eno za v nedeljo. Pralo se je v ponedeljek. Konec tedna smo bili pač zamazani. Nekateri bolj, drugi manj. Kolena, komolci in prsti na nogah pa so bili tako ali tako celo poletje potolčeni, nikdar celi. Za zdravljenje odrgnin smo otroci sami poskrbeli tako, da smo poslinali trpotec in si ga nalepili na rano – in je delovalo! V takšni skupnosti smo se vzgajali, odraščali. Zdelo se nam je, da so starši bolj v nadlego. A vedno smo čutili, da so tam nekje in da če bo kaj hudo narobe, bodo oni to uredili. Drugače smo vedno pazili in se obveščali, če se je pojavil kateri od staršev, da se je njegov otrok pravočasno skril, saj če ni bilo drugega, si moral iti domov in nanositi drva. Drugače pa je bilo odvisno tudi od letnega časa. Spomladi smo morali nabirati škrbinc in vranjo nogo za hrano prašičem, poleti smo pomagali pri spravi krme, jeseni je bilo treba cele dneve pobirati krompir, peso, repo ... Najbolj zoprno pa je bilo pozimi, ker je bilo treba vsak dan pripraviti rezanco, šele potem smo lahko vzeli sani in tekli na sankanje v Jelovico.

Čudno. Ne prikradejo se nam velikokrat v misli tisti zmerni, dobri ljudje, ki na nek način, s svojim delčkom, skrito tvorijo mozaično sliko kraja. Čeprav so ti delčki položeni ob robu in niso kričečih barv, vendar so nujni za izpolnitev slike. Spominjamo pa se tistih vaških posebnostev, drugačnih od ostalih. Ni bilo

važno zaradi česa so bili posebni, saj so bile to osebe, ki smo jih otroci vedno imeli na očeh, ker se je okoli njih vedno dogajalo kaj posebnega, nam všečnega.

Potokarjevega Janeza (po starih slikah sodeč, je bil kot mlad fant pravi lepoteč) je menda duševno zlomilo ujetništvo po drugi svetovni vojni. Duša mu ni zdržala. Verjetno bi vsakemu pustilo posledice dejstvo, da so ujetniki več mesecev morali pokopavati in prekopavati padle v vojski. Da je to bolezen, da bi se to mogoče lahko zdravilo – o tem takrat ni nihče razmišljal. Takrat se je reklo: "Takšen pač je. Treba je pogledati za njim, zanj poskrbeti in se ga paziti, kadar ga je obsedla norost."

Ko je pričel kričati na svoji njivici nad vasjo, so odrasli najprej rekli: "Dež bo. Hitro pospraviti seno." Otroci pa smo našpičili ušesa, saj smo vedeli, da bomo marsikaj slišali. On je takrat preklinjal, dolžil vaščane, da so mu zasejali plevel, zastrupili kravo ... V vasi je bil nekakšen rumeni tisk, saj je poznal vse čenče. Pri eni od hiš je dobival mleko, toda med potjo nazaj domov ga je včasih zlil, ker je menil, da je mleko zastrupljeno. Za veliko noč mu je sosedja dala potico in suho meso, pa je vse vrgel kokošim. "Si me mislila zastrupiti baba. Aha, pa ti ne bo uspelo!" Nihče sicer ni vedel zakaj, toda ko je zaslišal motor, s katerim se je župnik vozil v Dražgoše, je čisto ponorel. Starši so bili velikokrat v dilemi, kaj naj storijo z nami otroki, saj smo potem k njimi hodili z neprijetnimi vprašanji. Ničesar pa niso mogli narediti, da ga mi ne bi slišali. Od njega smo se učili tudi preklinjati. A to znanje smo utrjevali le, ko smo bili sami.

Vedeli smo, da ima Janez na podstrehi vedno precej suhega sadja in orehov, ampak v veži za vrati je imel tudi sekiro in gajzlo! Kljub temu smo šli k njemu in ga lepo prosili, če lahko gremo po sadje in orehe na podstreho. On nam je to vedno zelo ljubezni-

vo dovolil. Hitro smo planili na skrinje in si polnili žepe, ker smo vedeli, da je čas zelo omejen. Ko je on v veži zakričal: "Marš mularija!" smo planili po stopnicah navzdol. Vsak se je moral potruditi, da ni bil zadnji pri vratih, saj je on stal v veži in tam mahal z gajžlo. Kdor je bil med zadnjimi, je bil presneto prognast. Ko pa smo mi oddrveli, se je usedel na stopnice pred hišo in se krohotal ter tolkel po kolenih. A to je bil tisti bolan smeh. Spominjam se, da enkrat nisem prišla takoj do skrinje z orehi, ker smo te imeli najraje in sem tako zadnja stekla skozi vežo. Joj, kako me je oflikal! Vem, da sem dolgo stala v potoku, da so se oteklina na nogah polegla. Nisem želela, da bi jih doma opazili, saj bi bilo verjetno hudo, če bi starši izvedeli, kam hodimo po orehe.

Nekoč smo sedeli na škarpi blizu njegove hiše in čakali, če se bo pri njemu doma kaj dogajalo. Prišla je neka ženska, ki je prodajala razne drobnarije, okraske, glavnike in stvari za šivilje. Vprašala nas je, če v tisti hiši kdo živi. Seveda smo ji odgovorili, da živijo in da bodo sigurno kaj kupili! Prijazni otroci, ni kaj! Potem smo čakali. Ne dolgo! Prodajalka je pritekla iz hiše in preskočila vse stopnice naenkrat. Za njo pa je tekel Janez z dvignjeno sekiro. Joj, kako smo se smejali. Ko pa smo zaslišali tisti Janezov krohotal, smo tudi otroci utihnili in se razbežali.

Nato se je Janezovo duševno zdravje pričelo zelo slabšati. Poginila mu je še kravica. Nikogar ni pustil, da bi prišel blizu. Videli smo, da je k njemu prišel njegov brat. Mislili smo, da ga bo prepričal, toda iz hiše je prišel ves krvav – tudi on ni nič opravil pri njem. Nekaj časa je bilo okoli hiše vse mirno. Potem so ga čez nekaj dni našli na Drči mrtvega. Naredil je samomor, in sicer tako, da se je z železom dotaknil žice z visoko napetostjo. Otroci smo pri mostu čakali, da ga bodo pripeljali mimo. Hoteli smo videti, kaj elektrika naredi človeku. Pripeljali so ga na saneh. Tudi policaj nas ni mogel odpoditi in še sedaj se spomnim tistega počrnelega obraza Potokarjevega Janeza. In otroci smo se spraševali – kaj bomo pa sedaj, ko ne bo več Janeza? Verjetno smo bili otroci edini, ampak resnično edini, ki smo žalovali za njim. Izgubili smo velik kos mozaika našega otroštva.

Nato je v vas prišla televizija! Demšarjev stari ata, ki je bil tudi svojstven na nek način, jo je kupil prvi. Ob nedeljah popoldne so bili na sporedu westerni! Otroci iz cele vasi smo se nagnetli v hišo oziroma dnevno sobo, kot ji rečemo sedaj. Nič nas ni zanimalo, če so domači slučajno imeli obiske – mi smo prišli gledat film! Ampak pri Demšarjevem atu so ti filmi prebujali druge spomine. Menda je služil vojsko še za časa Avstro-ogrškega cesarstva na Dunaju, in to pri dragonarjih! To je bila elitna cesarska garda, konjenica, kjer so morali biti vsi fantje dokaj visoki in čedni na pogled, se pravi cvet fantov! In to je kot mlad fant Demšarjev ata bil! Domov je za spomin prinesel tudi sabljo, ki je spadala k uniformi dragonarjev.

Toda življenje se mu je verjetno odvijalo drugače, kot si je morda zamislil. Nedelje so bile njegova šibka točka. Po maši se je običajno preveč časa zadržal v kakšni gostilni, tako da mu je ponavadi maša malo škodovala. Zato je bil v nedeljo popoldne, v času, ko so bili na sporedu westerni, še malo v "rožicah". Ko so pričeli kavboji dirjati s konji, ga je to očitno spomnilo na vojaške čase na Dunaju, saj je vstal in kričal: "Tako, Slovenci na konjičce, fantiči bridke sabljice v roke!" Včasih je tudi opletal s sabljo, tako da smo običajno za vsak slučaj malo sklonili glave. Vse to nas niti ni prestrašilo. Važno je bilo, da smo lahko gledali film. A tudi to je bilo potrebno skriti pred starši, saj o tem doma nismo nikoli nič povedali, ker bi potem filmi verjetno odpadli.

Še vedno pa se ne morem točno spomniti, kako so med nami otroci potovale informacije. Neko nedeljo popoldne smo izvedeli, da je Demšarjevega ata pri lulanju za Pajštvarjevo hišo izdala stabilnost in je padel v kanal za hišo. Toda to vse skupaj ne bi bilo nič posebnega, če ne bi izvedeli tudi, da nazaj v hlače ni uspel spraviti svoje moškosti. To pa je bilo seveda treba videti. Ampak fantje nam, puncam, tega niso dovolili! Na makadamski cesti pred Pajštvarjem smo se punce, ki smo to reč hotele videti, tako pretepale s fanti, da smo bili vsi prašni. Žal sta tja prišli dve ženski in Demšarjevega ata obrnili na trebuh, nas pa napodili proč. Vse sta nam pokvarili, saj smo v pretepu punce že skoraj zmagale!

Potem so pri več hišah kupili televizijo in tudi nit življenja Demšarjevega ata se je odvila. Ostal je le del mozaika s sliko sablje in kavboja.

A to z medsebojnim obveščanjem mi res še ni jasno. Nekje smo ujeli, da bo Ivan domov iz bolnice pripeljal ženo, ki so ji pod kolenom morali odrezati nogo. Do poznega popoldneva smo sedeli pod orehom in čakali, kdaj bo prišel rešilec. Na kosilo smo hodili izmenoma. Rešilec je prišel. Vsi smo vstali in hoteli priti čim bliže. Z odprtimi usti smo buljili v bolnico, ki je nato z berglami ob pomoči moža odšla v hišo.

Vsi smo tudi točno vedeli, kdaj bo prišla Ambruščova teta Minka iz Zagreba, ker nam je vedno prinesla čokolado Zvečevo! Nekaterim je dala kar celo! Teta Minka je bila do začetka vojne redovnica z zelo bridko izkušnjo iz tega obdobja. Po vojni pa je bila medicinska sestra. Če je bilo s kom v času njenega dopusta karkoli narobe, če ni bil zdrav, če se je potolkel, je šel k teti Minki. Ona nam je očistila rano, jo namazala, povila in nam za povrh dala še čokolado, tako da smo k njej letali za vsako prasko.

Vedeli smo tudi, kdaj pride teta Jelica iz Črne gore. Ona je prinesla čokolade, na katerih je bila slika črnogorske narodne noše. Črna gora – nam se je zdelo, da je nekje res daleč, ker so se tja dolgo vozili z vlakom, potem včasih kar z avionom! Z njo sta prišla tudi otroka Duško in Marjetka, ki sta nekaj časa govorila nekaj čudnega – nismo ju razumeli. Nezaslišano smešno se nam je zdelo, ko je Bonceljnov stric z Duškom govoril srbohrvaško. Toda minil je teden in o tujem jeziku ni bilo več ne duha ne sluha.

Teta Jelica je bila šivilja in vedeli smo, da bomo dobili kakšno novo oblačilo, deklice pa smo dobile krpe blaga za naše punčke. Ko je šla moja najstarejša sestra v Loko, kar se je mogoče zgodilo enkrat na mesec, mi je obljubila, da bo prinesla blago, da mi bo teta lahko naredila novo krilo. Celo popoldne sem sedela pri cesti in čakala nanjo. Joj, kako sem bila razočarana, ko je prinesla neko sivo blago. Jaz sem se namreč že veselila nečesa rožastega, barvas tega, ne pa sivega! Toda teta je naredila lepo krilo, za tolažbo pa še rožast bertošček, ki je bil za deklice obvezen del obleke za čez teden.

Kaj še vse je bilo treba skriti pred starši. Nikoli jim nismo povedali, da hodimo na jez pri elektrarni po ceveh za dovod vode. Cevi so bile vedno mokre, na nekaterih mestih dokaj visoko, tako da so te dele stoje prehodili le najbolj pogumni, ostali pa po vseh štirih. Kopali smo se na jezu, toda voda verjetno nikoli ni imela več kot deset stopinj. Spoznala sem, kako je, če te v vodi zgrabi krč. Komaj mi je uspelo priti do plitvine. Rok in nog enostavno nisem mogla več premakniti. No, s tem se doma seveda nisem hvalila, prestrašilo pa me je toliko, da se na jezu nisem več kopala.

Ko smo hodili po maline na Jelovico, smo zjutraj počakali na gozdne kamione. Fantje so se vozili tako, da so se držali za tovarne ročice in na ovinkih viseli iz kamiona zdaj na levo, zdaj na desno stran. Ne vem, kako da nas noben šofer ni nikoli vsaj ozmerjal. Starši tega ne bi razumeli, ampak smo preživeli!

Radi smo hodili k Pajštvarju, ker so tam imeli tako lepe razglednice in vizitke iz Amerike. Ko smo jo odprli, se je naredila roža ali pa jaslice. Marinka je imela eno oko umetno. Včasih smo jo prosili, da ga je vzela ven, da smo si ga ogledali. Tam smo pili tudi vinski liker. Strašno smo ga imeli radi, tako sladek je bil. Ampak niso nam ga dali več kot dva štamperla! Tudi to o likerju ni bila informacija za starše.

Če je dolgo deževalo, je pri Markcu v klet prišlo kar precej talne vode. Otroci smo to seveda izvedeli in odšli tja. Teto Tilko smo prosili, če lahko gremo v klet. To nam je vedno dovolila. Tam smo poiskali vsak svoj škaaf in potem po kleti čolnarili z njimi.

To je bila najboljša zabava in tega užitka naši starši spet verjetno ne bi razumeli.

Ko gledam nazaj, se sprašujem, kaj vse se je spremenilo v tem času. Od kod naenkrat ta odvisnost otrok od staršev. Lahko bi rekli, da v času našega otroštva staršem ni bilo mar za varnost otrok. Toda ni bilo tako. Vedeli so, da smo vsi otroci skupaj, da se na ta način vzgajamo in navajamo na življenje. Niso se vmešavali v naše prepire in mi smo vedeli, da jih moramo rešiti sami. In smo jih, ker smo vsi vedeli, da potrebujemo drug drugega. Skupaj nam je bilo lepo, samemu pa tako zelo dolgčas.